

بررسی تحلیلی مبانی و مصادیق مستثنیات

دین

در فقه اسلامی و حقوق ایران با تأکید بر

رویه قضایی

به کوشش:

سید مهدی حججی

سرشناسه	حججی، سیدمهدی، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدیدآور	بررسی تحلیلی مبانی و مصادیق مستثنیات دین در فقه اسلامی و حقوق ایران با تاکید بر رویه قضایی/ نگارش سیدمهدی حججی.
مشخصات نشر	تهران: آلاقم، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۳۲ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۶۱۳۲-۳۲-۹ :
وضعیت فهرست نویسی : فیپا	
موضوع ۶	معافیت از توقیف اموال -- ایران
موضوع ۷	Exemptions from seizures* -- Iran:
موضوع ۸	معافیت از توقیف اموال
موضوع ۹	Exemptions from seizures.
رده بندی نگره	ج/۳ ۴ ۱۳۹۷ ۴۰۰۶ KMH
رده بندی دیویی	۳۴۵/۵۵۰: ۷۳
شماره کتابشناسی مدرسه	۵ : ۳۵۵۱

نام کتاب : بررسی تحلیلی مبانی و مصادیق مستثنیات دین
در فقه اسلامی و حقوق ایران با تاکید بر رویه قضایی

تألیف : سیدمهدی حججی

نوبت چاپ : اول، ۱۳۹۷

تیراژ : ۵۰۰ نسخه

شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۳۲-۳۲-۹ :

قیمت : ۳۰۰۰۰

نشر آلاقم ۰۹۳۸۴۵۹۰۳۳۲-۷۷۵۱۰۳۴۲

پیشگفتار

دیون سرمنشاء آغاز اکثریت دعاوی اشخاص نسبت به یکدیگر می باشد لذا بنظر می رسد که امروزه دعاوی که ناشی از حقوق دینی است غالباً بیشتر از حقوق عینی است؛ پس از فراز و نشیب های زیاد، محکوم له در صدد و اجرای مفاد دادنامه برمی آید و مجاز خواهد بود در صورت امتناع پرداخت محکوم به، ظرف ۱۰ روز بعد از ابلاغ اجرائیه وفق مقررات اموال محکوم علیه را به دایره اجرا معرفی نماید که دایره اجرا پس از توقیف و برگزاری جلسه مزایده، از حاصل فروش اموال توقیف شده طلب محکوم له را پرداخت نماید در اینجاست که محکوم له با مقوله مستثنیات دین در اجرای احکام مواجهه و استیفاء طلب خود را در مقام در می انگارد در این راستا رویه های متعارف قضائی و استدلالهای قضات مسلم بر مصادیق مستثنیات دین نیز محکوم له را در سردرگمی فرومی برد این رویه های متفاوت ناشی از سلیقه ای عمل کردن قضات در برخی از موارد حتی مشابه هم در خصوص مستثنیات دین است، در این تحقیق با روش کتابخانه ای و مطالعه دیدگاه های حقوقی و فقهی و بررسی نظریات مشورتی و با بررسی مبانی فقهی و مصادیق آن در این تحقیق به این نتیجه می رسیم که اصل و قاعده کلی آن است که تمام اموال بدهکار قابل توقیف است و اصل، ادای دین است مگر درجایی که قانونگذار برخلاف آن تصریح کرده باشد و مصادیق مصرحه در قانون حصری است البته لازم بذکر است که قوانین موضوعه می بایست اصلاح و با یکدستگی و پیرایش آنها و تطبیق آن با وضعیت پیشرفت جوامع بشری از تفسیرهای شخصی و سلیقه ای جلوگیری کرد. بامدافه در مصادیق مستثنیات دین

ملاحظه می کنیم، مدیون یا محکوم علیه در صورت توقیف و فروش اموال مشمول مستثنیات دین، در مضیقه و تنگنا قرار می گیرد و اصطلاحاً دچار عسر و حرج می شود مطابق قاعده نفی، عسر و حرج در این موقعیت تکلیف از مدیون و محکوم علیه ساقط است، چراکه ضیق و عسرت نفی شده است بنابراین ضابطه اصلی برای شناخت مستثنیات دین این است که توقیف کردن و خارج کردن برخی از اموال از تصرف مدیون و محکوم علیه موجب عسر و حرج او نشود. شدد از طرفی فلسفه نفی عسر و حرج در خصوص منع توقیف و فروش برخی از اموال مدیون خود دو چیز است :

۱- حق حیات

۲- حفظ کرامت و شرافت انسان

بنظر با توجه به سلیقه ای عمل کردن محاکم بهترین راهکار تصویب قانون متحدالشکل و اشاره قانونگذار به تمثیلی بودن آن در قانون و ارائه ساز و کار مناسب برای پرداخت محکوم به و تهیه بانک اعتبارات مالی اشخاص بصورت محرمانه و اجازه بررسی کلیه حسابهای بانکی محکوم علیه (استعلام از بانک مرکزی) بنظر مفید و با عدالت سازگارتر خواهد بود.

فهرست مطالب

فصل اول - مفاهیم و کلیات

مبحث اول- مفهوم شناسی..... ۲۳

گفتار اول- مستثنیات در لغت و اصطلاح..... ۲۳

بند اول- مستثنیات از حیث لغت..... ۲۳

بند دوم- مستثنیات در اصطلاح..... ۲۴

گفتار دوم- دین در لغت و اصطلاح..... ۲۵

بند اول- دین در لغت..... ۲۵

بند دوم- دین در اصطلاح معنوی و حقوقی..... ۲۶

گفتار سوم- مفهوم مستثنیات دین..... ۲۹

بند اول- واژه مستثنیات دین (از حیث لغت)..... ۲۹

بند دوم- مستثنیات دین در حقوق..... ۳۲

گفتار چهارم- مفهوم شناسی برخی اصطلاحات مرتبط..... ۳۸

بند اول- افلاس..... ۳۸

- بند دوم- اعصار..... ۴۰
- بند سوم- توقف و ورشکستگی..... ۴۳
- بند چهارم- حقیقت مستثنیات دین و اهمیت آن..... ۴۴
- مبحث دوم- تاریخچه..... ۴۷
- گفتار اول- پیش از اسلام..... ۴۷
- بند اول- دین زرتشت و ایران باستان..... ۴۸
- بند دوم- دین مسیحیت..... ۵۰
- بند سوم- یهودیت..... ۵۱
- گفتار دوم- بعد از اسلام..... ۵۲
- بند اول- روایت صحیحہ حدیثی..... ۵۴
- بند دوم- روایت عثمان ابن زیاد..... ۵۴
- بند سوم- روایت ابن ابی عمیر..... ۵۵
- بند چهارم- روایت مسعده ابن صدقه..... ۵۵
- مبحث سوم- سیر تحولات قانونی مستثنیات دین..... ۵۶
- گفتار اول- قانون اصلاح محاکمات حقوقی (مصوب ۱۲۸۵ ه ش)..... ۵۶

گفتار دوم- قانون تجارت (مصوب ۱۳۱۱ ه.ش)..... ۵۷

گفتار سوم- قانون اداره تصفیه و امور ورشکستگی (مصوب ۱۳۱۸)..... ۵۷

گفتار چهارم- آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی (مصوب ۱۳۲۲)..... ۵۸

گفتار پنجم- قانون اجرای احکام مدنی (مصوب ۱۳۵۶)..... ۵۸

گفتار ششم- الحاقیه به ماده ۶۹ آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی..... ۵۹

گفتار هفتم- قانون مالیات مستقیم (مصوب ۱۳۶۶ ه.ش)..... ۵۹

گفتار هشتم- اصلاحیه ماده ۶۹ آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی
(مصوب ۱۳۷۰ ه.ش)..... ۶۰

گفتار نهم- قانون آیین دادرسی مدنی (مصوب ۱۳۷۹ ه.ش)..... ۶۱

گفتار دهم- قانون نحوه اجرای محکوم بهاء (مصوب ۱۳۷۹/۷/۱۵)..... ۶۳

فصل دوم - مبانی و ضوابط

مبحث اول- مبانی..... ۷۹

گفتار اول- مبانی شرعی..... ۷۹

بند اول- قاعده لاضرر..... ۸۱

بند دوم- قاعده عسر و حرج..... ۹۰

- گفتار دوم- مبانی حقوقی..... ۹۸
- بند اول- حکم قانون..... ۹۹
- بند دوم- حق حیات..... ۱۰۰
- بند سوم- کرامت و شرافت انسانی..... ۱۰۲
- بند چهارم- آزادی اراده..... ۱۰۵
- بند پنجم- اقتضای قواعد عدالت، انصاف و تعاون اجتماعی..... ۱۰۸
- مبحث دوم- ضمانت دین..... ۱۱۱
- گفتار اول- وجود طلبکار در بین اموال بدهکار..... ۱۱۱
- گفتار دوم- خيار شرط و بی شرط..... ۱۱۴
- گفتار سوم- رهن مستثنیات دین..... ۱۱۶
- گفتار چهارم- مستثنیات دین در احکام جزایی..... ۱۱۸
- گفتار پنجم- ضمانت اجرا..... ۱۲۳
- گفتار ششم- ضبط اموال..... ۱۲۳
- گفتار هفتم- توقیف اشتباهی مستثنیات دین..... ۱۲۵
- گفتار هشتم- مصادره و فروش..... ۱۲۶

فصل سوم - مصادیق مستثنیات دین

مبحث اول- شناسایی اموال مشمول مستثنیات دین..... ۱۳۳

گفتار اول- ملاک نیاز و شایستگی مدیون..... ۱۳۳

گفتار دوم- تمثیلی بودن مصادیق مستثنیات دین..... ۱۳۴

گفتار سوم- فرضی که مستثنیات دین عین مال یکی از غرماء باشد..... ۱۳۹

مبحث دوم- مصادیق مصرح در فقه..... ۱۴۰

گفتار اول- مسکن..... ۱۴۱

بند اول- موارد اجازت توقیف و فروش مسکن..... ۱۴۵

گفتار دوم- سایر مصادیق..... ۱۴۶

بند اول- وسیله نقلیه..... ۱۴۶

بند دوم- اثاثیه مورد نیاز زندگی..... ۱۴۹

بند سوم- آذوقه موجود به قدر احتیاج..... ۱۵۰

بند چهارم- کتب و ابزار علمی برای اهل فن و تحقیق..... ۱۵۱

بند پنجم- وسایل و ابزار کار برای امرار معاش..... ۱۵۳

مبحث سوم- مستثنیات دین در قوانین خاص..... ۱۵۵

گفتار اول- پوشاک..... ۱۵۶

گفتار دوم- هزینه کفن و دفن..... ۱۵۷

گفتار سوم- تصنیفات، تالیفات و ترجمه های چاپ نشده..... ۱۵۸

گفتار چهارم- بخشی از حقوق و دستمزد..... ۱۵۹

فصل چهارم - آیین رسیدگی به مستثنیات دین

مبحث اول- مرجع صالح..... ۱۶۵

گفتار اول- مرجع صالح قضایی..... ۱۶۵

گفتار دوم- مرجع صالح مراجع غیر قضایی..... ۱۷۲

بند اول- اداره ثبت اسناد و املاک..... ۱۷۲

بند دوم- اداره دارایی (هیئت حل اختلاف)..... ۱۷۳

بند سوم- اداره کار (هیئت تشخیص و حل اختلاف در اداره

کار)..... ۱۷۴

بند چهارم- دیوان محاسبات کشور..... ۱۷۵

بند پنجم- شوراهای حل اختلاف..... ۱۷۵

مبحث دوم- شیوه رسیدگی در خصوص مستثنیات دین..... ۱۷۶

گفتار اول - تکلیف مأمور اجرا..... ۱۷۷

گفتار دوم - درخواست یا اعتراض اشخاص ذینفع..... ۱۷۷

مبحث سوم - تصمیم مرجع صالح در مراحل مختلف رسیدگی..... ۱۷۸

گفتار اول - تصمیم مرجع صالح در مورد اختلاف طرفین قبل از توقیف

مال..... ۱۷۹

گفتار دوم - تصمیم مرجع صالح در مورد اختلاف طرفین بعد از توقیف

مال..... ۱۷۹

گفتار سوم - آثار تصمیم مراجع قضایی..... ۱۸۱

بند اول - آثار تصمیم مرجع صالح قضایی مبنی بر پذیرش ادعای

مستثنیات دین..... ۱۸۱

بند دوم - آثار تصمیم مرجع قضایی بر روند عملیات اجرایی

..... ۱۸۱

بند سوم - توقف عملیات اجرایی و منع از ادامه عملیات

اجرایی در مورد مال مورد اعتراض..... ۱۸۲

بند چهارم - ابطال عملیات اجرایی و مزایده..... ۱۸۳

گفتار چهارم - آثار تصمیم مراجع غیر قضایی..... ۱۸۵

بند اول - اداره ثبت..... ۱۸۶

بند دوم - اداره دارایی ۱۸۸

فصل پنجم - رویه‌های قضایی مرتبط

مبحث اول - رویه‌های قضایی متفاوت ۱۹۳

گفتار اول - رویه‌های قضایی متفاوت در اداره ثبت (نمونه آرا) ۱۹۳

گفتار دوم - رویه قضایی متفاوت در دادگاه (نمونه ای از یک رأی) .. ۱۹۷

بند اول - رویه قضایی محاکم ۱۹۷

مبحث دوم - مشوره های تلافی ۱۹۹

گفتار اول - فروش مستثنیات دین توسط بدهکار ۲۰۰

گفتار دوم - توقیف مستثنیات دین ۲۰۰

گفتار سوم - مستثنیات دین نبودن ترسور و گناه ۲۰۱

گفتار چهارم - عدم امکان توقیف قسمتی از حقوق اجرای قرار تامین .. ۲۰۲

مبحث سوم - نشست های قضایی ۲۰۴

گفتار اول - اجرای قرار تامین خواسته در خصوص اموال مشمول

مستثنیات دین ۲۰۴

گفتار دوم - گذشت محکوم علیه از حق مقرر در ماده ۵۲۴ قانون آیین دادرسی مدنی

..... ۲۰۹

گفتار سوم- ذکر شئونات عرفی مواد ۵۲۴ و ۵۲۵ قانون آیین دادرسی
مدنی..... ۲۱۲

گفتار چهارم- مقررات راجع به توقیف اموال و مستثنیات دین..... ۲۱۲

گفتار پنجم- عدم اجرای حکم از مستثنیات دین..... ۲۱۳

گفتار ششم- دامنه شمول مستثنیات دین در مورد توقیف وسایل و
ابزار کار شغل دوم..... ۲۱۶

گفتار هفتم- شمول مستثنیات دین نسبت به خط تلفن..... ۲۱۷

نتیجه‌گیری و پیشنهادات..... ۲۱۹

فهرست منابع :..... ۲۲۳

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- به زبان فارسی ۱۲۸
- الف) کتب حقوقی ۱۲۸
- ب) کتب فقهی ۱۲۹
- ج) پایان نامه ها و مقالات و جزوات ۱۳۱
- د) فرسنگ ها ۱۳۱
- هـ) مجموعه قوانین داخلی ۱۳۲
- و) سایر کتب ۱۳۲
- ی: مجموعه نظریات شوری و نشست های قضائی ۱۳۲
- ۲- به زبان عربی ۱۳۲
- ۳- سایتهای علمی و تحقیقاتی ۱۳۳

مقدمه

در زمان های بسیار دور هرگاه مدیون بدهی خود را ادا نمی کرد او را به غلامی می بردند و بشدت از او در مقابل دینش کار می کشیدند و تا زمان استیفای کامل دین رهایش نمی کردند، رفته رفته هرچه بیشتر انسان خود را بوجود تعهدات و ملزم بودن به آنها مقید می دید برای احترام به زندگی شخصی و نازهای اولیه از ارفاقاتی قائل شد، بنابراین باید پذیرفت که مسئله (دین) یک تاسیس حقوقی امضایی می باشد که قبل از اسلام نیز به شکل های مختلف رایج بوده و حتی در آن زمان نیز لازمه گذراندن زندگی بوده و اسلام نیز این تاسیس حقوقی را مورد تائید و تاکید قرار داده است.

با تکامل خردبشری و در پی آن نهادهای حقوقی، فلسفه ی وجودی مستثنیات دین پذیرفته شد و در سیستم های حقوقی با وضع قوانین گوناگون، به این نیاز اجتماعی پاسخ گفته شد که در هنگام استیفای حقوق داین، برخی ازاموال مدیون از ضروریات اولیه برای زندگانی هر فردی می باشد، نباید توقیف و به فروش رسانده شود چرا که لازمه گذران زندگی او بوده و برای هرانسانی واجد اهمیت فراوان است و بجز ضروریات ادامه حیات و بقای زندگی است و در واقع جزء حقوق شخصیت انسان بوده و از عناصر تشکیل دهنده آن می باشد. بنابراین نمی توان این گونه اموال و اشیاء را که لازمه بقا و حیات انسان است از او سلب نمود و درمقام ایفای دیون و تعهدات وی بر آنها مستولی شد و از او بازستاند، پس باید بین اموالی که ازمدیون اخذ می شود و یا درمقام احقاق حق، توقیف و ضبط می شود، مواردی را مستثنا کرد، فلسفه وجود مستثنیات دین که درواقع به معنای

استثنای از توقیف و فروش برخی ازاموال ضروری مدیون است. جلوگیری از ایجاد اخلال در معیشت و زندگی مدیون می باشد و این تاسیس حقوقی پس از رشد فکری و حقوقی افراد بشر و قانونگذاران در طول زمان ایجاد شد.

در مراجعه به نصوص و متون قانونی که در شرح و تبیین نحوه اجرای محکومیت‌های مالی تدوین گردیده است به ترتیب با توجه به سال تدوین و انشاء آن با قوانین زیرمواجه می شویم:

۱- قانون اصول حاکمات جزائی که در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی تصویب شد و در این قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی کیفری در ماده ۴۹۰ به قانون وصول محاکمات حقیقی مصوب همان سال احاله داده شده بود که در قانون مذکور مقررات مربوط به نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مدنی وضع و طبق ماده فوق الذکر تسری به محکومیت‌های مالی کیفری نیز بود.

۲- ماده ۱ از مواد اضافه شده به آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۳۷/۵/۱ که در آن عنوان دین از محکوم به و مقررات ویژه ای به اختصاص به نحوه اجرای محکومیت‌های مالی کیفری بود تدوین شد.

۳- اولین قانونی که بصورت علمی و کاربردی بشرح و تبیین نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۱ بود.

۴- قانون منع توقیف اشخاص در قبال تخلف از انجام تعهدات و الزامات مالی مصوب ۱۳۵۲/۸/۲۲ بود که بعنوان ماده واحده و به همراه تبصره، نحوه اقدام در خصوص اجرای محکومیت‌های مالی را تغییر داد.

۵- همین مقررات تا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی حاکم بود تا اینکه در قانون تعزیرات مصوب ۶۲ و در ماده ۱۳۹ آن مجدداً مقررات مربوط به اجرای محکومیت‌های مالی که در خصوص ضرر و زیان ناشی از جرم توسط قانون منع توقیف اشخاص منسوخه گردیده بود، احیاء شد که در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۵ همین ماده با اندکی تغییرات در ماده ۶۹۶ آن قانون جای گرفت.

۶- قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب سال ۱۳۷۷

۷- قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب سال ۱۳۹۳/۷/۱۵ مجلس شورای اسلامی و اعلام و رنفت مجمع تشخیص مصلحت نظام به تاریخ ۱۳۹۴/۳/۲۳

کتاب حاضر در صدد بررسی و تحلیل این مسائل و معضلات می باشد و با بررسی بیشتر در رویه محاکم به این نتیجه رسید که در برخی موارد مشابه رویه ثابتی در این خصوص وجود ندارد و سلات افراد حاکم است لذا این موضوع را به عنوان کتاب انتخاب کردم و امیدوارم که ترانس باشد ذره ای از وظیفه خود را به جامعه حقوقدانان ایفا کرده باشم.

با توجه به اوصاف و تفصیلاتی که گذشت سوالات اصلی کتاب عبارتند از:

الف) اصول و مبانی حقوقی و شرعی که مقررات حاکم بر مستثنیات دین بر اساس آنها تدوین یافته کدام است؟!

ب) خلاء ها و نواقص قانونی موجود در حقوق ایران در رابطه با مقررات مربوط به مستثنیات دین کدامند و چه راهکارهای در جهت رفع آنها ممکن است ارائه شود.

ج) آیا قانون جدید (مصوب ۹۴/۳/۲۳) توانسته درعمل به تمامی اختلافات و تشتت آراء درخصوص مستثنیات دین پایان دهد؟

د - آیا هدف از اجرای مستثنیات دین حفظ کرامت انسانی است یا صرفاً حفظ حقوق متعلق به خانواده مدیون؟

قانون آ. د. م ایران در فصل سوم از باب نهم طی مواد ۵۲۳ الی ۵۲۷ مقررات مربوط به مستثنیات دین را مقرر کرده است. به تبع آن نیز حقوقدانان مباحث مربوطه را در تالیفات خود بررسی کرده اند، قانون اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۳۲۹ هـ. ق. قانون تجارت در ماده ۴۴۴، قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۱۸ ق. اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ هـ. ش. و قانون نحوه اجرای محکومیتهای مالی مصوب ۹۴/۳/۲۳ در قوانین و مقرره دیگر درخصوص مستثنیات دین بررسی شده است که به تفصیل به بررسی آن می پردازیم و بنظر این تفاوت در شیوه قانون نویسی در موارد دیگر باعث درگیری در رویه های قضایی شده است. در رابطه با این موضوع تعدادی کتاب نوشته شده که به قرار ذیل می باشد:

(۱) مستثنیات دین تالیف رضامومنی

(۲) مستثنیات دین پژوهشی درحقوق ایران و مطالعه تطبیقی/تالیف رضاشاه

۳) مستثنیات دین، تالیف سید مهدی میرداداشی

۴) مستثنیات دین (مطالعه تطبیقی) تالیف دکتر منصور عطا شنه

۵) بایسته های قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی تالیف دکتر بهرام بهرامی

۶) تفسیر قضایی و نقد قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی (موضوع ۹۳/۷/۱۵) تالیف دکتر محمد باقر قربان وند

در تمام این کتب صرفاً با توجه به مستثنیات دین از دیدگاه نظری مواجه خواهیم شد که این خلا اساسی و یکپارچه عملی در آن‌ها وجود ندارد اینجانب سعی نموده تا موضوع را از منظر منابع فقهی مورد مطالعه قرار دهم که مبنای اصلی مستثنیات مشخص و قوانین موضوعه را با هدف بررسی میزان تطابق آن بامبانی فقهی ارزیابی نمایم. به لحاظ مقررات و قوانین پراکنده که در جای خود بحث خواهد شد تفاسیر از این مقوله زیاد است و حقوقدانان و دکترین حقوقی کمتر به مباحث تحلیلی مربوط به آن پرداخته و با غرض قاطع می‌گویم که با بررسی کتب و مقاله‌ها تا بحال در خصوص فضائی حاکم بر محاکم دادگستری هیچ مقاله‌ای به چاپ نرسیده است به همین لحاظ برای شناخت خلاءهای قانونی و نواقص آن نیز چاره اندیشی در جهت رفع این نواقص لازم می‌نمود که با بررسی قوانین موضوعه، نظرات، آراء و نیز مطالعه رویه قضایی، مواردی را که احیاناً احساس می‌شود نیازمند اصلاح یا تدوین قانون است در قالب پیشنهاد‌های اصلاح و با تدوین قانون در مورد مقررات

مربوط به مستثنیات دین ارائه گردد که در نتیجه گیری کتاب مدنظر قرار می گیرد.

لذا کتاب حاضر به بررسی و شیوه رسیدگی، مبانی و مصادیق مستثنیات دین با تاکید بر رویه‌های قضایی با استفاده از نظریات، آرا، دکترین و رویه‌های قضایی می‌پردازد.

این کتاب از پنج فصل اصلی با عناوین ذیل تهیه شده است. فصل اول مفهوم شناسی مادیت و تاریخچه (مستثنیات دین) فصل دوم، مبانی و ضوابط. فصل سوم، مصادیق مستثنیات دین، فصل چهارم آیین رسیدگی به مستثنیات دین و فصل پنجم رویه‌های قضایی، تبیط و فصل ششم نتیجه گیری و پیشنهادات تشکیل شده است که به شرح آن پرداخته می‌شود.